

3. Митрофанов І. І., Слободяник Т. М. Кримінальна відповідальність осіб, які вчинили злочин у співучасті. Кременчук : Вид. Щербатих О. В., 2009. 55 с.

Одержано 14.04.2020

УДК 342.268(477)

Дар'я Вікторівна Туренко,
ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО І ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Згідно дослідження до класифікації, що існує у кримінальному праві, заходи кримінально-правового впливу відносно осіб, що вчинили кримінальне правопорушення реалізуються : 1) у певних формах кримінальної відповідальності; 2) у заходах, що за загальноприйнятим визначенням вчених кримінальною відповідальністю не охоплюється, а йменується кримінально-правовим примусом. Останнє відноситься насамперед до примусових заходів медичного і виховного характеру, що передбачено ст.ст. 94 (зі змінами у 2017 році) і 105 КК України. Питання з'ясування правової природи примусових заходів медичного і виховного характеру взаємопов'язано із питанням співвідношення таких заходів із : 1) кримінально-правовими відносинами; 2) кримінальною відповідальністю; 3) покаранням [1, с. 128]. Відповідно до Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» у ст.ст. 44-49 КК України примусові заходи медичного характеру не включені як підстави звільнення від кримінальної відповідальності. В той же час, у нормах ч. 1 ст. 84 КК України зазначено, що звільняється від покарання особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) оба керувати ними. До такої особи можуть засосовуватися примусові заходи медичного характеру відповідно до ст.ст. 92-95 (ст. 95 зі змінами від 14.11.2017 р в Законі № 2205-VIII) Розділу XIV КК України. Відносно співвідношення вказаних заходів з кримінально-правовими відносинами слід підкреслити, що в

кримінальному праві на певних етапах була поширена позиція М.П. Карпушина та В.І. Курляндського відповідно до якої неосудна особа не визнавалась суб'єктом кримінально-правових відносин. При цьому вважалося, що норми кримінального права мають регулювати лише ті відносини, що виникають в наслідок злочинного діяння, а дії неосудної особи, навіть якщо вони суспільно небезпечні, не можуть породжувати кримінально-правові відносини [2, с. 216]. В той же час, на сьогодні більшість вчених підтримують наукову позицію про те, що норми права не обмежуються нормами, що визначають злочинність та караність діяння, при цьому вони наголошують на тому, що вони містять також й ознаки діяння, що не є злочином і яке стосується суспільно небезпечного діяння неосудних осіб. При цьому правові норми застосовуються в межах кримінально-правових відносин. Неосудна особа в наслідок свого психічного стану є невідповідальною, в той же час факт вчинення нею суспільно небезпечного діяння є підставою для виникнення певних відносин з державою, які носять правовий характер. Держава повинна забезпечувати захист суспільства від таких діянь шляхом застосування кримінально-правових заходів примусу до особи, яка визнана висновком експертизи психічно хворою. Такі відносини стають кримінально-правовими і реалізуються через кримінально процесуальні механізми. Завершення застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути підставою щодо припинення кримінально охоронюваних відносин. З питання щодо ступеню співвідношення примусових заходів медичного та виховного характеру і кримінальної відповідальності вчені не мають однозначної відповіді на нього, що має бути окремим напрямом наукового дослідження. Як свідчить дослідження, система щодо якої можна здійснити класифікацію заходів кримінально-правового переслідування і впливу відносно певної особи реалізується за допомогою прийнятих законодавством форм кримінальної відповідальності, а також застосуванням заходів, що не охоплюються системою кримінальної відповідальності та їх співвідношенням. Вказане на сьогодні є дискусійним питанням. Питання застосування примусових заходів медичного характеру розглядаються як кримінально-правові відносини, що реалізуються засобом положень кримінального процесуального законодавства. За визначенням І.І. Чугуннікова та інших вчених по своїй юридичній

природі такі правові відносини мають сході риси з відносинами «держава-неосудний», що дозволяє розглядати їх в одній групі класифікації з примусовими заходами як медичного, так і виховного характеру. При цьому автор зробив висновок, що поряд з правовідносинами кримінальної відповідальності ще самостійно існує такий вид кримінальних охоронюваних правовідносин, що породжуються діяннями неосудних осіб та тих, які не досягли віку кримінальної відповідальності [3, с. 57-62]. У той же час, на нашу думку, слід зауважити, що не до всіх категорій осіб можна віднести вказані висновки цього ученого, оскільки, наприклад до особи, що захворіла на психичну хворобу після вчинення злочину, вказане відноситься лише на період терміну і отриманого нею тимчасового статусу неосудної особи, аж до її повного видужання, після чого вона буде відбувати призначене покарання. Наша наукова позиція підтверджується ще й тим, що відносно питання ступеню співвідношення їх в цілому та кожного з них окремо щодо примусових заходів виховного і медичного характеру і кримінальної відповідальності, на сьогодні учені не прийшли до одностайної позиції. Зокрема, О.О. Іванов відносно проблем злочину і кримінальної відповідальності з питань застосування примусових заходів медичного і виховного характеру пропонував розглядати їх як форми кримінальної відповідальності. Така позиція вченого визначається в тому, що суд, оцінивши обставини злочину та особистості особи, яка його вчинила, має право винести обвинувальний вирок, однак застосовує покарання до такої категорії умовно. У подальших дослідженнях він змінив свою наукову позицію [4, с. 48; 88-89], що на нашу думку таке його визначення є дискусійним та не може бути підтриманим. У дискусії з цих питань, Л.В. Багрій-Шахматов відзначав кримінальну відповідальність як комплексне явище і правовим наслідком злочину та вважав, що вона реалізується в певних формах, що закріплено нормами різних галузей права. Під її реалізацією він пропонував розуміти конкретні дії сторін певних правовідносин з приводу здійснення їх прав та обов'язків, а система форм реалізації кримінальної відповідальності включає кримінально-правові, кримінальні, процесуальні та адміністративно-правові заходи. У свою чергу, заходи кримінального примусу на його думку охоплюють покарання, заходи медичного та виховного характеру [5, с. 130-131]. В цьому випадку позиція вченого

схиляється до того, що примусові заходи медичного і виховного характеру виступають як засоби реалізації кримінальної відповідальності. Аналогічну точку зору підтримують й інші вчені. Зокрема Я.І. Соловій зазначав, що засобами реалізації кримінальної відповідальності є самостійні юридичні державно-примусові заходи : кримінальні покарання, примусові заходи медичного і виховного характеру [6, с. 39], що не можна підтримати. Своєї наукової позиції дотримується російський вчений М.О. Стручков, який не підтримує позиції щодо віднесення примусових заходів медичного характеру до кримінальної відповідальності, оскільки, на його бачення, вони застосовуються до неосудних осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності [7, с. 77-78]. Поряд з вказаним вченим й інші вчені схиляються до того, що виключення кримінальної відповідальності відповідно до чинного КК України має місце при наявності обставин, що виключають склад злочину у вчиненні суспільно небезпечного діяння (неосудності, недосягнення особою певного віку, казусу, непоборної сили тощо) [8, с. 254-255]. Видатні науковці з національного кримінального права М.І. Бажанов, Я.Ю. Кондратьєв, П.С. Матишевський, В.В. Сташис, Є.М. Стрельцов, В.Я. Тацій та інші дотримувались іншої наукової позиції, зокрема, про те, що примусові заходи медичного і виховного характеру не відносяться до кримінального покарання та не пов'язані з кримінальною відповідальністю [9, с. 211], що ми підтримуємо і наголошуємо, що з цього приводу Л.В. Багрій-Шахматов відносив їх до заходів кримінально-правового примусу. Вказану наукову позицію підтримує й один із сучасних вчених Г.В. Назаренко, який зазначає, що застосування примусових заходів медичного і виховного характеру поєднують в собі як юридичні, так і медичні ознаки. Підстави, порядок застосування та припинення таких заходів визначені законодавством про кримінальну відповідальність, а процедура призначення та їх відміни, в свою чергу закріплені кримінальним процесуальним законодавством, а порядок виконання кримінально-виконавчим законодавством, і в підтвердження чого вони є засобами саме державного примусу [10, с. 40-46]. У той же час окремі вчені висували пропозицію відносити, зокрема й примусові заходи медичного характеру до передумов та підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Слід охарактеризувати позиції сучасних науковців, більшість з яких дотримується

напряму, що примусові заходи медичного и виховного характеру не є кримінальним покаранням і взагалі не пов'язані з кримінальною відповідальністю. Стосовно перших, тому, що вони вчинили злочин в стані неосудності, захворіли на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання. Крім цього, якщо характеризувати їх юридичну природу, то йдеться про те, що примусові заходи медичного характеру є заходами державного примусу, яка призначається, продовжується, змінюється та припиняється тільки в судовому порядку. Їх застосування не залежить від бажання і волі психічно хворої людини. Примусові заходи лікування призначаються особам, які вчинили злочин, що передбачено законом про кримінальну відповідальність і лише судом, але вони не є покаранням, оскільки не носять в собі кари та не мають на меті виправлення психічно хворої особи і не являються судимістю. Приймаючи участь у дискусії Н.Ф. Кузнецова зазначала, що з цих питань можна вести мову й про такий специфічний вид звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 3 ст. 19 КК України, у частині першій якої йде мова про звільнення від покарання тих осіб, які після вчинення злочину захворіли на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними – ч. 3 ст. 19 КК України. (позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії. В цьому випадку ми повинні вести мову не про звільнення від покарання, а про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки особа, яка захворіла на психічну хворобу до розгляду справи в суді або в період такого розгляду, не може бути засуджена [11, с. 152]. Відповідно до ч. 3 ст. 19 «Осудність» КК України до такої особи, що за рішенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню. Згідно з ч. 4 ст. 95 КК України, у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання, особи, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягають покаранню на загальних засадах, а особи, які захворіли під час відбування покарання, можуть підлягати подальшому відбуванню покарання [12]. Таким чином на першому етапі кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, а потім захворіла на психічну хворобу, таке переслідування

тимчасово припиняється і суд призначає примусові заходи медичного характеру. Слід зазначити, що це є тимчасовим звільненням особи від кримінальної відповідальності, але тільки на період до видужання такої особи. Якщо така особа не одужає протягом строків давності, то вона підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на загальних підставах відповідно до ст. 49 КК України. В кримінальному праві започатковано тенденцію щодо відмежування «звільнення від кримінальної відповідальності» в напрямі «виключення кримінальної відповідальності», яку підтримує значна кількість науковців. Розмежування виключення відповідальності від звільнення особи від кримінальної відповідальності відстоюється також й в сучасній теорії права. Зокрема її прихильниками зазначається, якщо в першому випадку маємо справу з правопорушеннями за які відповідальність не настає в силу певних юридичних умов чи фізичного стану особи, то в другому – відповідальність уже має місце і мова йде виключно про правові підстави можливого звільнення від неї. При цьому зауважується про те, що звільнення від відповідальності має свої специфічні підстави, відмінні від підстав виключення відповідальності. Виключення кримінальної відповідальності за чинним КК України має місце, наприклад, при малозначності діяння (ч. 2 ст. 11 КК України), вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, перебаченого КК України в стані неосудності (ч.2 ст. 19). У цих випадках така особа, як передбачає КК України, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене (ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК України) або за вчинене нею не тягне за собою кримінальної відповідальності [12].

Відносно осіб до яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру є особливості щодо обрання до них певних видів запобіжних заходів, що відрізняються від тих, що застосовуються до інших категорій підозрюваних. Зокрема щодо розглядаємої категорії осіб, відповідно до ст. 508 КПК України можуть бути застосовані лише два види запобіжних заходів : а) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; б) поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. Таким чином до такої категорії осіб не дозволяється застосовувати особисте зобов'язання, особисту поруку,

заставу, домашній арешт, тримання під вартою, затримання. Згідно наукової позиції В.В. Смирнової-Бартенєвої, такі види запобіжних заходів можуть бути застосовані як заходи позитивного впливу на особу, яка має психічне захворювання чи психичний розлад, з метою попередити подальший суспільно-небезпечний поведінці до того, як суд вирішить питання про застосування примусових заходів медичного характеру по суті, з одночасним наданням їй невідкладної психіатричної допомоги, якщо вона того потребує [13, с 178-181]. Для порівняння слід зазначити, що у КПК України 1960 року не було закріплено вказаних запобіжних заходів до такої категорії осіб. У той же час цей напрям продовжує досліджуватись та удосконалюватись. Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам наукового заходу прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань

1. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : монографія. Одеса : Одеський юрид. ін-т Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 225 с.
2. Карпухин М. П., Курлянский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. М., 1974. 216 с.
3. Чугунников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одесса, 2000. 199 с.
4. Иванов А. А. Правонарушение и юридическая ответственность. Теория и законодательная практика : учеб. пособие. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2004. 120 с.
5. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и формы ее реализации. Одесса : АО БАХВА, 1978. 191 с.
6. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 200 с.
7. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. 288 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Правові джерела, 2002. 320 с.
9. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. Харьков : Одиссей, 2005. 864 с.
10. Назаренко Г. В. Принудительные меры медицинского характера : учеб. пособие. М. : Дело, 2003. 176 с.

11. Курс уголовного права. Общая часть : в 2 т. Т. 1 / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 1997. 509 с.

12. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та доповн. на 16 вересня 2019 р. : офіц. текст. Київ : Алерта, 2019. 214 с.

Одержано 28.04.2020

УДК 343.45+343.352

Артем Олександрович Хлопов,
*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРИВАТНОГО ХАРАКТЕРУ ПІСЛЯ ЗМІН, УНЕСЕНИХ ДО СТАТТІ 182 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЗАКОНОМ ПРО «ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ»

На сьогодні не дивлячись на створення за останні роки спеціалізованих антикорупційних органів, як судових так і правоохоронних Україна нажаль залишається однією з найкорумпованіших Європи. Так, згідно Індексу сприйняття корупції-2019 Україна посідає 126 місце з поміж 180 країн повернувшись до показників 2017 року, отримавши лише 30 балів з 100 можливих [1]. Перебуваючи в пошуках, вітчизняний парламент постійно створює все нові та нові законодавчі конструкції, метою яких має стати побудова ефективної антикорупційної політики й зменшити рівня корупції.

Одним з таких рішень наприкінці 2019 року було прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції», яким було внесено зміни до ряду статей у тому числі й до Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2]. Зокрема, однією з таких норм стала стаття 182 КК України, де примітку доповнено абзацом наступного змісту:

«Публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність»[3].